

УДК 911.3+339.5

Зовнішня торгівля товарами Дніпропетровської області

Н. М. Дук

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпропетровськ, Україна,
e-mail: natalya.duk@gmail.com*

Обґрунтовано актуальність вивчення зовнішньої торгівлі регіонів України як повноправних суб'єктів зовнішньоекономічних зв'язків. Досліджено зовнішню торгівлю товарами Дніпропетровської області в 2004–2015 рр., її місце в зовнішній торгівлі України. Наведено карти і статистичні графіки, які показують географічну та товарну структуру, динаміку, сальдо та ефективність зовнішньої торгівлі області.

Аналіз товарної структури зовнішньої торгівлі області показав, що більшу частину експорту традиційно становлять чорні та недорогоцінні метали та вироби з них. В імпорті домінує паливно-енергетична та хімічна продукція. Проаналізовано географічну структуру експорту й імпорту, динаміку розвитку зовнішньої торгівлі Дніпропетровщини. Зазначено зміну тенденцій в торгівлі з різними групами країн у 2013–2015 рр.: скоротився експорт у країни СНД, збільшився експорт у країни Африки, зросла частка країн ЄС. Тенденція скорочення імпорту з країн СНД проявилась ще раніше.

Проаналізовано участь у зовнішній торгівлі міст і районів Дніпропетровщини. Встановлено значний структурний і територіальний дисбаланс і надмірну концентрацію зовнішньої торгівлі в обласному центрі. Зазначено необхідність диверсифікації галузевої та географічної структури зовнішньоторговельної діяльності за рахунок сільськогосподарської продукції, ексклюзивної продукції металургії, залучення виробників периферії, а також пошуку шляхів на нові іноземні ринки.

Ключові слова: зовнішня торгівля, експорт, імпорт, товарна структура торгівлі, географічна структура торгівлі, карти зовнішньої торгівлі

The foreign commodity trade of Dnipropetrovsk region

N. Duk

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Dnipropetrovsk, Ukraine, e-mail: natalya.duk@gmail.com

The article substantiates the actuality of the study of foreign trade of Ukraine's regions as full subjects of foreign economic relations during European integration of Ukraine. The foreign trade of Dnipropetrovsk region in 2004-2015 and its place in the total volume of Ukraine's foreign trade is investigated. Three maps and statistic graphics showing the geographic and commodity structure, dynamics, balance and efficiency of the foreign trade of Dnipropetrovsk region are presented in the article.

The analysis of geographic and commodity structure of foreign trade of Dnipropetrovsk region was conducted on the basis of statistical data and maps. It was found that the largest share in total exports (53.2%) traditionally are ferrous and non-ferrous metals and articles thereof, including copper, nickel, aluminum. Fuel, energy products and chemical products make up the largest share of imports. Volumes of foreign trade of Dnipropetrovsk region are compared with relevant maximum indicators (Kyiv) and averaged regional indicators. The share of EU, CIS and other countries in export and import of goods in Dnipropetrovsk region is presented. The dynamics of development of foreign trade in Dnipropetrovsk region is outlined. Trade trends has been changed during 2013-2015 years: export to CIS countries has decreased, exports to Africa has increased and the share of EU countries in the field of foreign trade has increased markedly. The downward trend in imports from the CIS appeared earlier - in 2010.

The weights of cities and administrative districts in the foreign trade of region were analyzed. Major trading volumes are concentrated in large cities. The balance of foreign trade is positive for all of them, except for the regional center. Dnipropetrovsk and Kryvyi Rig provide 78% of region export. Imports of Dnipropetrovsk is about 65% of the whole region imports. The level of foreign trade development of region is assessed based on indicators of volume, efficiency and differentiation of commodity and geographical structure of foreign trade.

The analysis shows the significant structural and territorial imbalance in foreign trade and excessive concentration of international activities in Dnipropetrovsk (regional center). Therefore, the sectoral and geographical structure of foreign trade activities should be diversified by the agricultural production and exclusive metallurgical products like electrical steel, automotive sheet, etc. It is important to engage periphery producers in foreign trade and to find new markets.

Keywords: foreign trade, export, import, commodity structure of trade, geographical structure of trade, maps of foreign trade

Вступ. На сьогоднішній день зовнішня торгівля (ЗТ) – важливий чинник, який значною мірою впливає на соціально-економічний розвиток країни. Високий ступінь зовнішньоторговельної відкритості економіки України, зміни в економічній та геополітичній ситуації, процеси євроінтеграції актуалізують тему дослідження і потребують розгляду сучасного стану, напрямів трансформації ЗТ як на державному, так і регіональному рівні, оскільки зараз відбувається зростання ролі регіонів, що виступають на світовому ринку, з одного боку, як системний елемент національної економіки, з іншого – як повноправний суб'єкт зовнішньоекономічних відносин. Для оптимізації управління зовнішньою функцією регіонів необхідно виявити подібність і відмінність структури їх зовнішньоекономічної діяльності, встановити особливості міжнародних зв'язків кожного з регіонів, здійснити об'єктивну оцінку стану та тенденції розвитку зовнішньоекономічних зв'язків.

Дослідження проблем зовнішньоекономічної діяльності України завжди перебували в центрі уваги науковців-економістів, дещо менше – географів. Зокрема, тему ЗТ в своїх працях розглядали В. Г. Андрійчук, І. В. Бураковський, В. А. Вергун, А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, О. П. Гребельник, І. І. Дахно, М. В. Жук, Ю. Г. Козак, В. А. Колосов, Ю. В. Макогон, М. С. Мироненко, А. М. Поручник, І. І. Пузанов, І. Г. Савчук, А. С. Філіпенко, І. Г. Хільчевська, Б. П. Яценко та ін. У більшості праць економістів питання зовнішньої торгівлі вивчається на рівні підприємств або держави в цілому, значно менше уваги приділяється регіонам. До того ж об'єктом досліджень регіонального рівня є переважно прикордонні області в аспекті транскордонного співробітництва. Відтак, зовнішньоекономічна діяльність внутрішніх областей потребує детального географічного вивчення, зокрема, і зовнішня торгівля Дніпропетровської області – регіону, на який припадає 13 % загальнонаціонального товарообігу та 17 % експорту країни (Exports and imports of goods by regions of Ukraine in 2015, retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>).

Матеріал і методи досліджень. На підготовчому етапі дослідження були сформовані бази даних, що включають у себе абсолютні й відносні показники обсягів товарного експорту та імпорту України, Дніпропетровської області, міст і адміністративних районів Дніпропетровщини за останні двадцять років. Ще один блок – це дані про географію зовнішньоторговельних операцій за той же період на рівні регіонів світу та окремих країн, а також про товарну структуру експорту та імпорту з цими контрагент-

тами. Основними інформаційними джерелами для створення баз даних стали Офіційні сайти Державної служби статистики України та Дніпропетровської області. (State Statistics Service of Ukraine, retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Department of Statistics in the Dnipropetrovsk region retrieved from <http://www.dneprstat.gov.ua/statinfo%202015/zed/>). Для виявлення просторових особливостей ЗТ Дніпропетровської області на основі сформованих баз даних створено серію карт та графічних матеріалів. У них наочно показано географічну та товарну структуру, динаміку, сальдо та ефективність ЗТ Дніпропетровської області в цілому та адміністративних районів і міст.

Результати та їх аналіз. Зовнішньоекономічна діяльність будь-якого регіону визначається як внутрішніми чинниками (природноресурсний, соціально-економічний потенціал, особливості його реалізації), так і зовнішніми, до яких належать внутрішньодержавні (загальна соціально-економічна ситуація в країні, інституційні особливості тощо), а також міждержавні відносини (участь в економічних об'єднаннях, двосторонніх та багатосторонніх договорах та ін.).

Дніпропетровська область вирізняється одним із найвищих природноресурсних потенціалів для розвитку як промисловості, так і сільського господарства, має добре розвинену транспортну інфраструктуру і є одним із провідних регіонів – індустріальних лідерів України. Її внесок до загального обсягу ВВП країни у 2014 р. склав 10 % [Diversified statistical information / Regional statistics, retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>]. Валовий регіональний продукт (ВРП) Дніпропетровщини в загальному обсязі перевищує середні значення по Україні на 20%, а в розрахунку на одну особу – вдвічі. Потужний виробничий потенціал регіону конвертується в значний експортний потенціал. Це зумовило його лідерство в зовнішньоекономічних відносинах.

За даними Головного управління статистики у Дніпропетровській області, в 2015 р. зовнішньоторговельні товарні операції область здійснювала з партнерами зі 148 країнами світу (Socio-economic status of the Dnipropetrovsk region, retrieved from http://www.dneprstat.gov.ua/public/2016/public_m01.htm).

Загальний обсяг зовнішньоторговельного обороту у 2014 р. склав 13,4 млрд дол. США, в 2015 – 11,1 млрд дол., що значно перевищує показники всіх областей, сягаючи, як зазначалось вище, 13 % обсягу ЗТ України. Область посідає друге місце після Києва за обсягами експорту й імпорту, але, на відміну від столиці, має позитивне сальдо (табл.).

Вартість експорту, імпорту, товарообігу Дніпропетровської області у 2014–2015 рр. порівняно з максимальними та середніми даними по Україні (за матеріалами <http://www.ukrstat.gov.ua>)

Роки	Експорт, млн. дол. США		Імпорт, млн. дол. США		Товарообіг, млн. дол. США		Сальдо, млн. дол. США	
	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Київ	11 469.61	8 744.30	20 179.90	14 492.80	31 649.5	23 237.11	-8 710.29	-5 748.49
Дніпропетровська область	8 763.87	6 399.01	4 634.21	3 210.60	13 398.1	9 609.61	4 129.66	3 188.41
Середнє по Україні	1 590.06	1 514.30	1 989.412	1 299.13	3 579.47	2 813.42	-399.352	215.17

Товарна структура експорту Дніпропетровської області визначається промисловим потенціалом регіону і мало змінилась протягом останніх років. Найбільшу питому вагу у загальному обсязі експорту (53,2 %) традиційно складають товари, які належать до XV розділу за Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД): недорогоцінні метали та вироби з них, у тому числі чорні метали та вироби з чорних металів, а також мідь, нікель, алюміній тощо (Foreign trade and balance of payments, retrieved from <http://www.dnestrstat.gov.ua/statinfo%202015/zed/> <http://www.dnestrstat.gov.ua>) (рис. 1, 2).

Понад чверть експорту (27 %) припадає на мінеральні продукти, а саме: руди, шлак і зола, паливо мінеральне (нафта і продукти її переробки), сіль, сірка. На третьому місці (5 %) продукція хімічної промисловості: продукти неорганічної хімії, фармацевтична продукція. Зменшилась частка продукції легкої промисловості (шовк, вовна, взуття), машинобудівного комплексу (машини, електротехнічне обладнання, засоби наземного транспорту, літальні апарати) та агропромислового комплексу (продукти тваринного походження, продукти рослинного походження).

Щодо імпорту товарів, слід зазначити різке збільшення частки (до 25 %) паливно-енергетичних товарів, що пояснюється зростанням ціни на газ і нафту, які імпортувались із Росії в 2012–2014 рр. Як і раніше, близько третини (29,8 %) імпортованих поставок припадає на продукцію хімічної промисловості. Натомість частка машин, устаткування та механізмів помітно знизилась (рис. 1, 3).

Дніпропетровська область має зовнішньоекономічні зв'язки зі 151 країною світу (Geographic structure of foreign trade of region by 2015, retrieved from http://www.dnestrstat.gov.ua/statinfo%202015/zed/2015/zed10_m12.pdf). Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами Дніпропетровської області подібна до України. У 2014 році найбільші обсяги як експорту, так і імпорту, припадали на Росію (21,11 % та 20,73 % відповідно). Друге місце посідає Китай, частка якого помітно зросла за останні роки в обох напрямках зовнішньої торгівлі Дніпропетровщини. В 2015-му частка Росії в експорті знизилась до 12,9 %, і перше місце посів Єгипет (13,8 %). До основних партнерів по експорту належать також Туреччина, Польща, Ірак, Чехія, Азербайджан. Серед країн, із яких найбільше надходить в область імпорту, відзначаються ФРН, Польща, США, Білорусь, Туреччина (рис. 4).

У динаміці як експорту, так й імпорту чітко простежується швидке зростання обсягів у 2004–2008 роках. У 2008-му були зафіксовані найвищі показники експорту та імпорту товарів, що пов'язано з набуттям Україною членства у Світовій організації торгівлі, що дало змогу підприємствам області знайти нових торговельних партнерів.

Різкий «провал» у 2008–2009 рр., збігається з піком світової економічної кризи, яка, в першу чергу, вплинула на ціни та попит на експортовану та імпортовану продукцію області. Через значну відкритість економіки України це відбилося як на обсягах зовнішньої торгівлі Дніпропетровщини, так

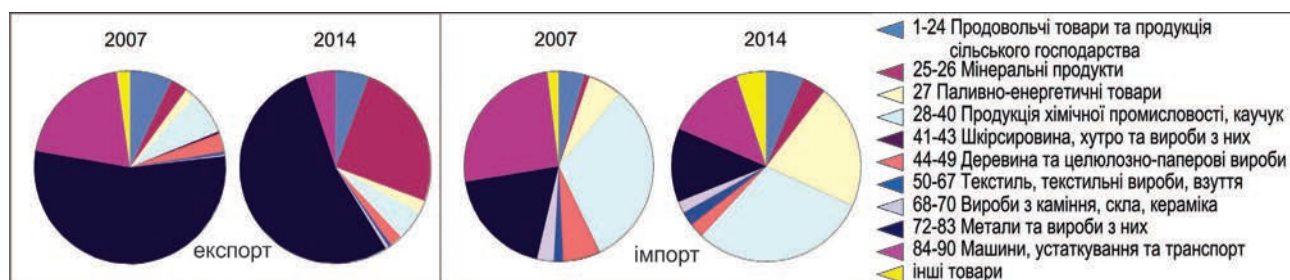

Рис. 1. Товарна структура експорту та імпорту товарів Дніпропетровської області

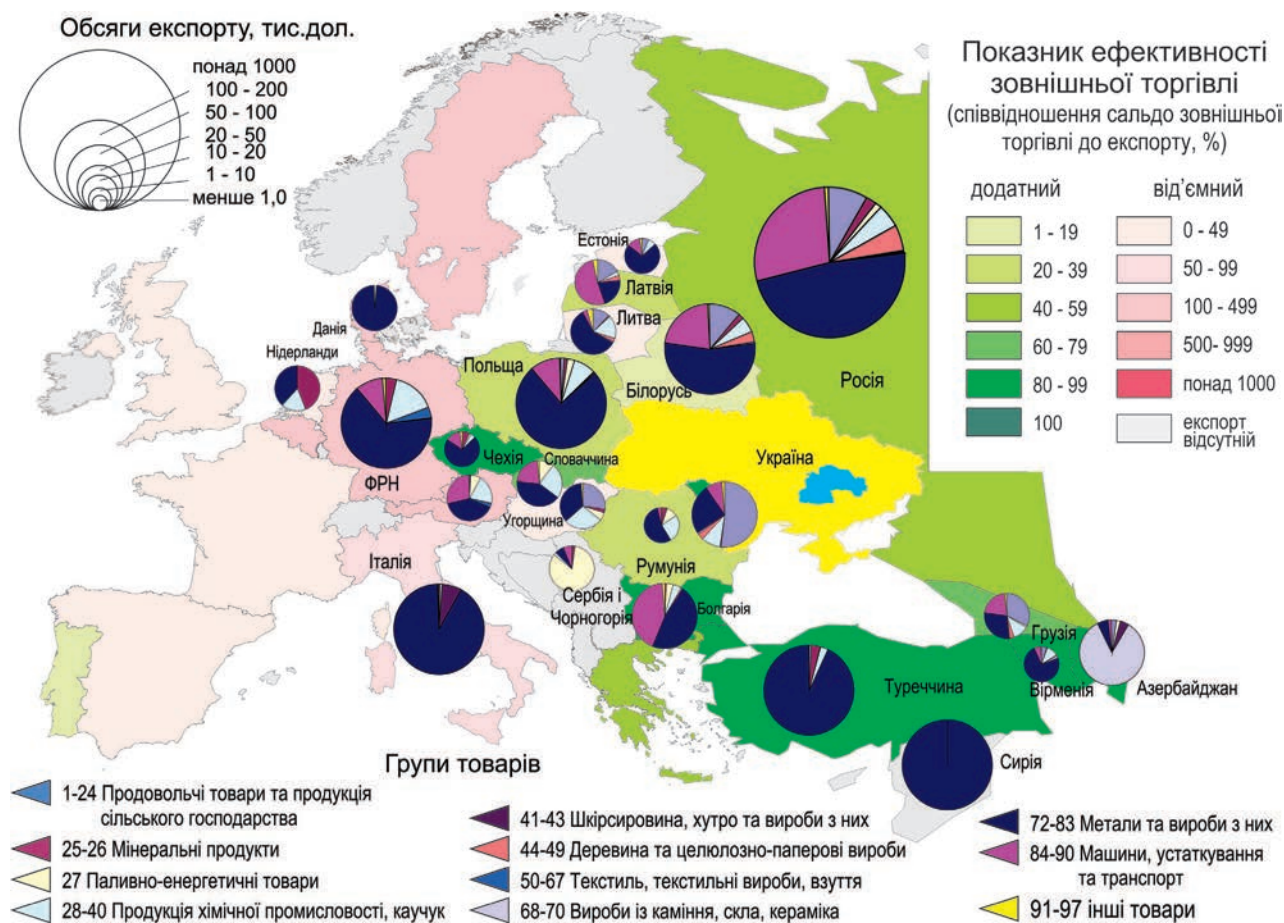

Рис. 2. Структура експорту та ефективність зовнішньої торгівлі Дніпропетровської області з країнами Європи

і на притоку надходжень до Державного бюджету України.

У 2011–2014 роках відбулась зміна тенденцій в торгівлі з різними групами країн, пов'язана з євроінтеграційними процесами в Україні. Так, обсяги експортних поставок помітно зменшилися в країни СНД, дещо менше – в азієцькі й американські. Натомість відбулося збільшення обсягів експорту в країни Африки та практично не змінився експорт в країни Європейського Союзу (рис. 5). Внаслідок цього частка країн ЄС в зовнішній торгівлі України і області помітно зросла. Подібна картина спостерігається і в динаміці імпорту. Тут помітніше і раніше проявилась тенденція до скорочення імпорتنних поставок на Дніпропетровщину з країн СНД (починаючи з 2010 р.), ЄС, Азії (рис. 6).

У 2013 році 1079 підприємств Дніпропетровської області здійснювали експорт товарів, 1987 підприємств товари імпортували. Основні обсяги торгівлі припадають на великі міста (рис. 7). Усі вони, крім обласного центру, мають позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами. Лідирує Кривий Ріг, у якому на 103 підприємства-експортери припадає 53,1 %

експорту області. В Дніпропетровську 707 підприємств дають майже чверть експорту регіону, імпорту міста сягає 64,4 % від загального обсягу по області. Частка Нікополя і Дніпродзержинська в експорті становить 6,9 % та 6,6 %, в імпорті – 3,0 та 6,6 % відповідно (Statistical Yearbook of Dnipropetrovsk region for 2013, 2014).

Ми спробували оцінити рівень розвитку зовнішньої торгівлі Дніпропетровщини порівняно з іншими областями України. Для цього було розраховано інтегральний показник, який складається із суми рангів кожної області по п'яти позиціях, таких як частка експорту та імпорту кожної області від загального обсягу, показник ефективності зовнішньої торгівлі та індекси диверсифікації експорту й імпорту.

Ефективність зовнішньої торгівлі ми визначали як співвідношення сальдо зовнішньої торгівлі до експорту (Tsyhankova, T. M., Petrashko, L. P., Kal'chenko, T. V., 2001), що аналогічно рентабельності виробництва. Станом на 2014 р. цей показник в Україні становить 9,7 %. Дніпропетровська область, маючи позитивне сальдо і найбільший серед усіх областей обсяг експорту, посіла лише сьоме місце з

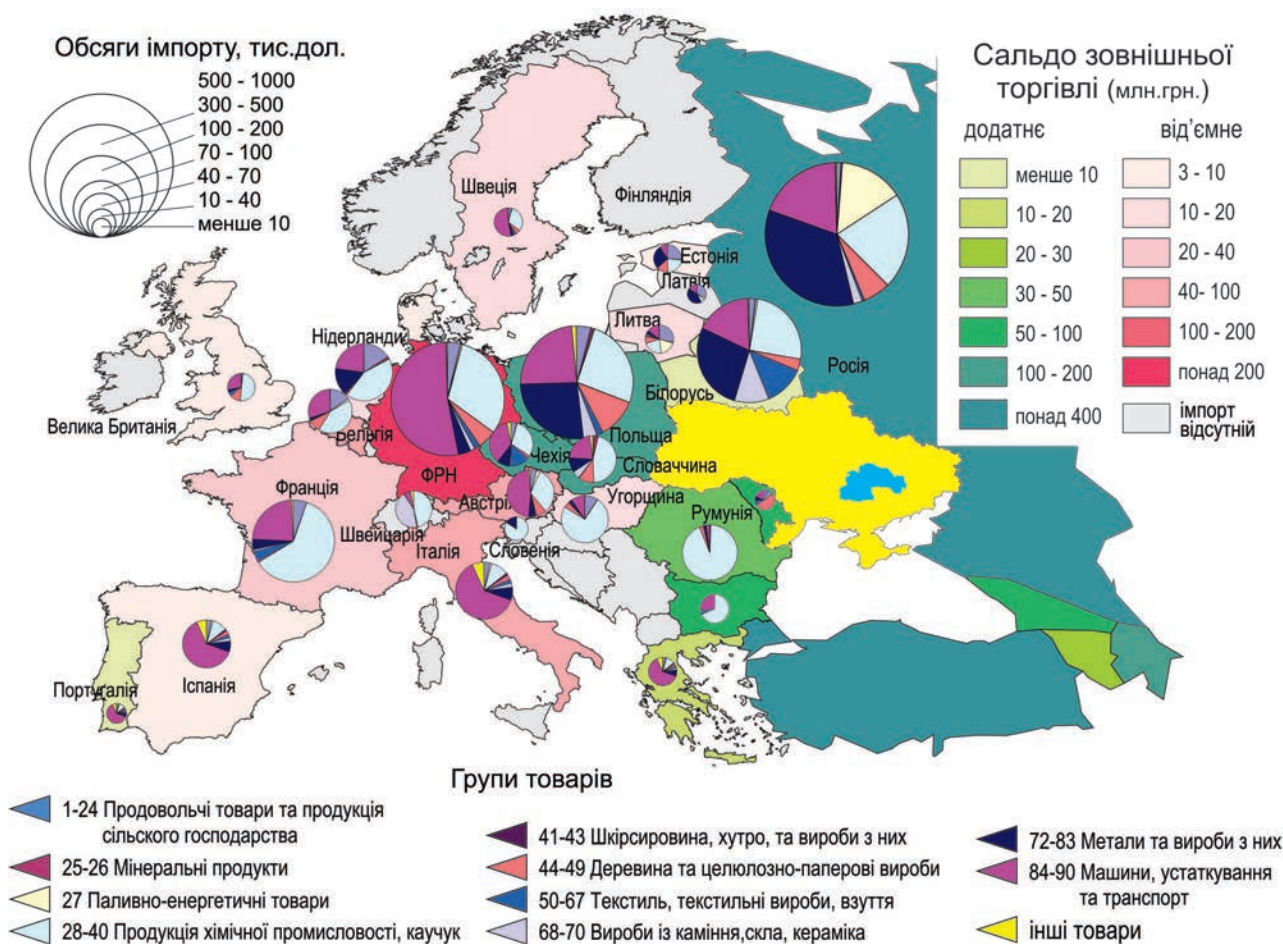

Рис. 3 Структура імпорту та сальдо зовнішньої торгівлі Дніпропетровської області з країнами Європи

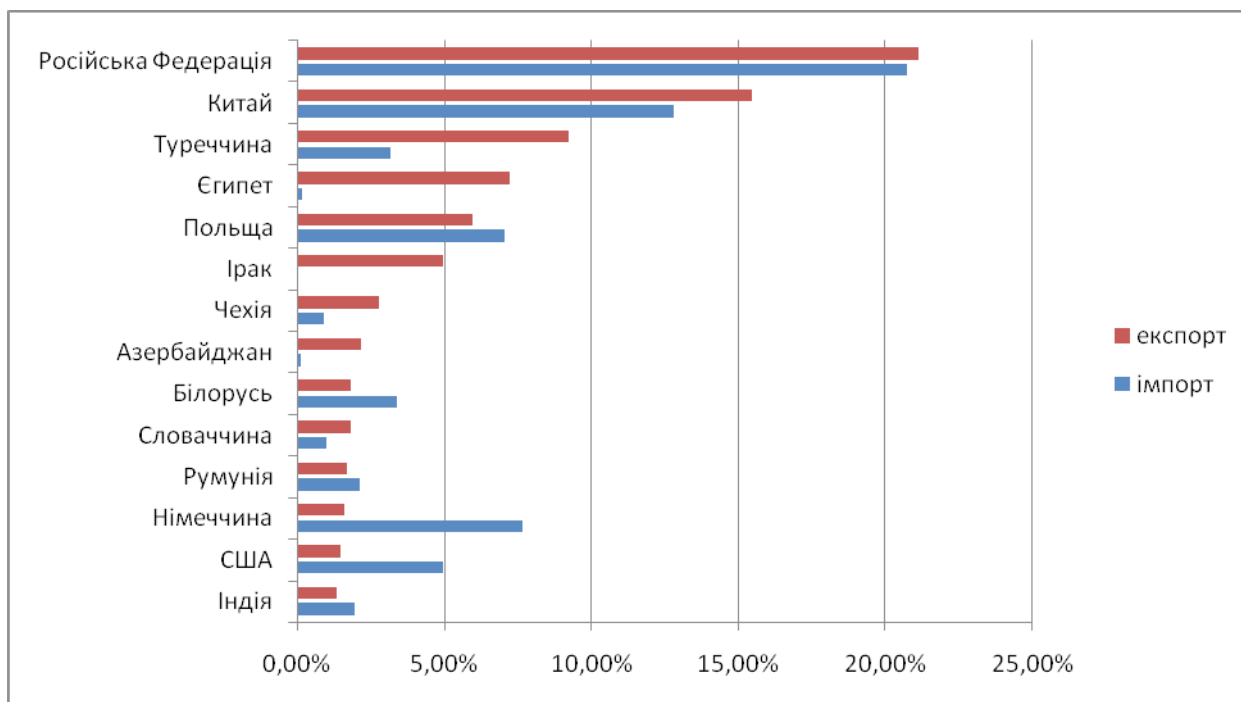

Рис. 4. Країни з найбільшими частками експорту та імпорту товарів у зовнішній торгівлі Дніпропетровської області, 2014 р.

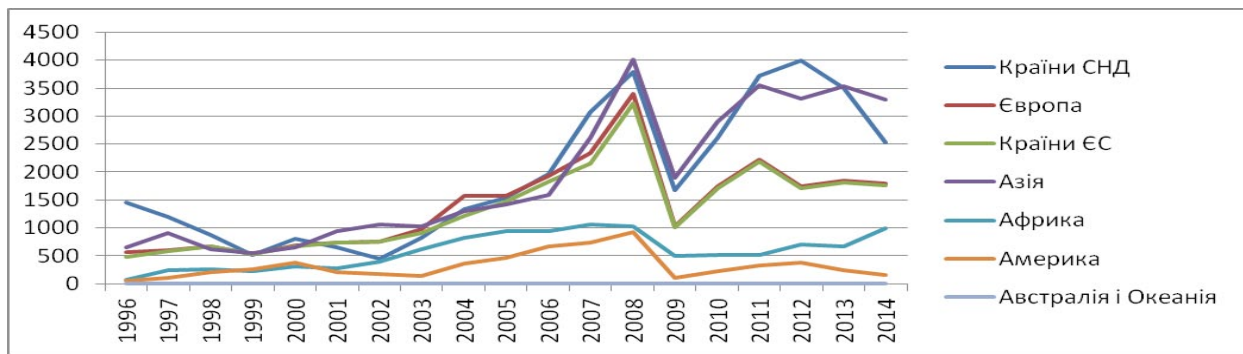

Рис. 5. Динаміка обсягів експорту товарів за регіонами світу

індексом ефективності вище середнього – 47 %. Такий показник пояснюється значними обсягами імпорту, зокрема, паливно-енергетичних товарів. Це пов'язано з високою енергоємністю виробництва, в тому числі експортного, і зумовлює його залежність від імпортних поставок, а відтак і вразливість щодо коливань на зовнішньому ринку.

Для визначення товарної диверсифікації ми розраховували показник ентропії (E) експорту та імпорту, застосовуючи формулу:

$$E = \sum w * \log_2 * w, \quad (1)$$

де w – частка експорту (імпорту) певного товару від загального обсягу експорту (імпорту) області.

імпорту, так і експорту. Отже, область, яка належить до найбільших експортерів, виявилась і найбільш вразливою щодо коливань на зовнішньому ринку. За результатами розрахунку інтегрального показника розвитку зовнішньої торгівлі Дніпропетровщина увійшла в групу регіонів із рівнем розвитку ЗТ вище середнього.

Висновки. Проведений аналіз свідчить про значну структурну й територіальну незбалансованість зовнішньої торгівлі та надмірну концентрацію міжнародної діяльності Дніпропетровської області в обласному центрі. Євроінтеграційний напрям розвитку, обраний Україною, зумовлює потребу в

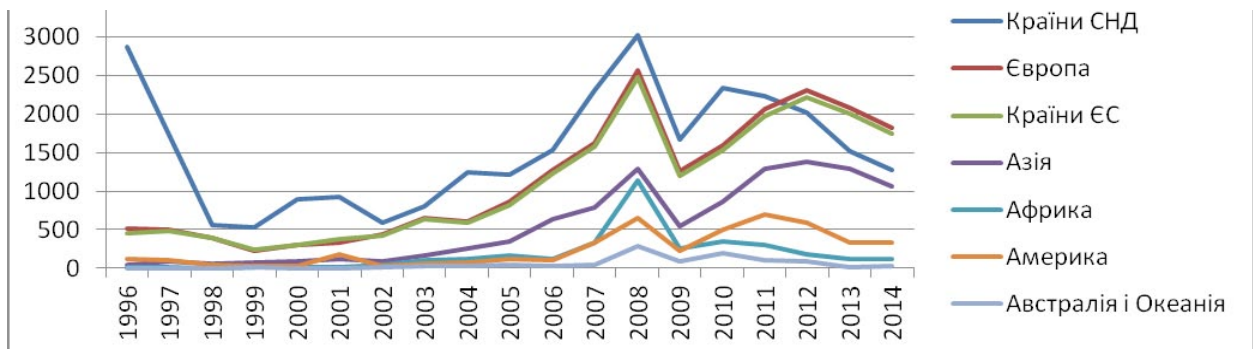

Рис. 6. Динаміка обсягів імпорту товарів за регіонами світу

Ентропія показує ступінь різноманітності товарної структури регіону. Чим ширший асортимент товарів і ближчі за значенням їх частки в загальному обсязі, тим більше значення ентропії E . Вузька експортна спеціалізація посилює залежність ЗТ від кон'юнктури світових ринків. Як зазначалось, у товарній структурі експорту з Дніпропетровщини домінують сировинні продукти та продукція з низьким ступенем обробки, зокрема, недорогоцінні метали та вироби з них, мінеральні продукти та продукти рослинного походження тощо. Дніпропетровська область увійшла в групу з найменшими індексами диверсифікації як

підвищенні конкурентоздатності продукції та створює потенційні можливості виходу на міжнародний ринок підприємств сільських адміністративних районів області, в першу чергу з продукцією аграрно-промислового комплексу.

Відтак, нагальною стає необхідність проведення реконструкції виробничих потужностей та застосування технологій, які дозволяють зменшити залежність від дорогих імпортних енергоносіїв, пошук шляхів на нові іноземні ринки. Потрібна диверсифікація галузевої та географічної структури зовнішньоекономічної діяльності за рахунок

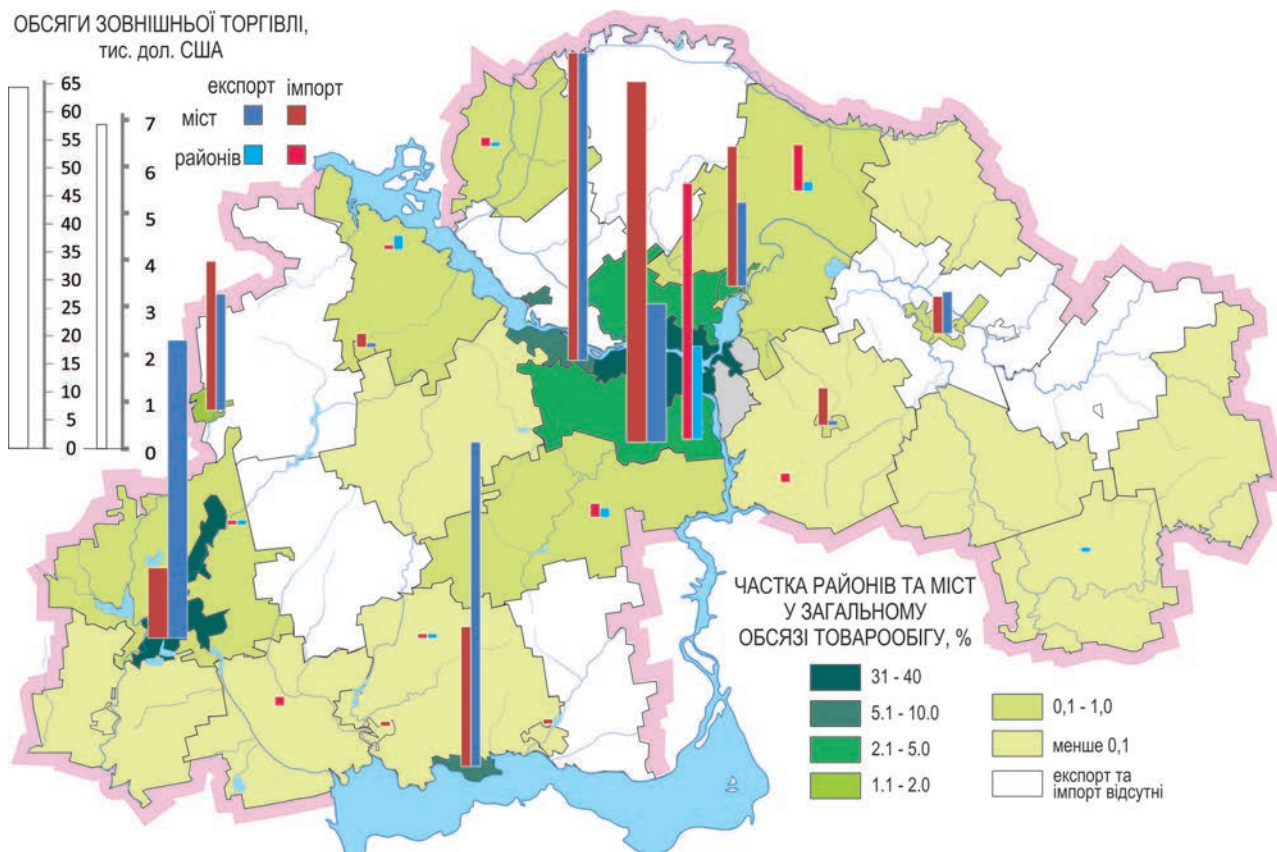

Рис. 7. Зовнішня торгівля товарами Дніпропетровської області

сільськогосподарської продукції та ексклюзивної продукції металургії (електротехнічна, автомобільна сталь тощо), а також залучення до зовнішньої торгівлі виробників периферійних районів. Не останню роль у цьому мають відіграти й інвестиції в економіку області.

Бібліографічні посилання

- Obsyahy eksportu-importu tovariv za rehionamy Ukrainy u 2015 rotsi. Retrieved from cite web | url = <http://www.ukrstat.gov.ua/> | title = Exports and imports of goods by regions of Ukraine in 2015
- Ofitsiyyny sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy. Retrieved from cite web | url = <http://www.ukrstat.gov.ua/> | title = State Statistics Service of Ukraine
- Bahatohaluzeva statystychna informatsiya / Rehional'na statystyka. Retrieved from cite web | url = <http://www.ukrstat.gov.ua/> | title = Diversified statistical information / Regional statistics.
- Sotsial'no-ekonomichne stanovyshe Dnipropetrovs'koyi oblasti. Retrieved from cite web | url = http://www.dneprstat.gov.ua/public/2016/public_m01.htm | title = Socio-economic status of the Dnipropetrovsk region.

Zovnishn'oekonomichna diyal'nist' ta platizhnyy balans. Retrieved from cite web | url = <http://www.dneprstat.gov.ua/statinfo%202015/zed/> | title = Foreign trade and balance of payments.

Heografichna struktura zovnishn'oyi torhivli tovaramy oblasti za 2015 rik. Retrieved from cite web | url = http://www.dneprstat.gov.ua/statinfo%202015/zed/2015/zed10_m12.pdf | title = Geographic structure of foreign trade of region by 2015.

Statystychnyy shchorichnyk Dnipropetrovs'koyi oblasti za 2013 rik. - Dnipropetrovs'k: Holovne upravlinnya statystyky u Dnipropetrovs'kiy oblasti, 2014, 508. [Statistical Yearbook of the Dnipropetrovsk region in 2013]. - Dnepropetrovsk: Department of Statistics in the Dnipropetrovsk region, 2014, 508 (in Ukrainian).

Tsyhankova, T. M., Petrashko, L. P., Kal'chenko, T. V., 2001. Mizhnarodna torhivlya: [International trade]: Training Manual. - K.: KNEU, 448 (in Ukrainian).

Надійшла до редколегії 26.02.2016